

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ОСНОВ ЗДОРОВ'Я ШЛЯХОМ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ НА ЕКСПРЕС-КУРСАХ

В.М. УСПЕНСЬКА

Україна, м. Суми, Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Забезпечити якість освіти можуть висококваліфіковані педагогічні кадри, які постійно опікуються власним професійним зростанням упродовж усієї педагогічної діяльності. Професійна компетентність, як інтегративна характеристика ділових і особистісних якостей фахівця, що відображає рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення мети з певного виду професійної діяльності [1, с. 722], вимагає розвитку.

Розвиток професійної компетентності педагогів – системний процес, ведучу роль у якому відіграє процес підвищення кваліфікації. У свою чергу пріоритетним напрямом післядипломної педагогічної освіти є підвищення професійної кваліфікації вчителя. Сучасна освіта – освіта новацій. Як педагогові ефективно, якісно, швидко досягти того рівня знань, умінь, навичок, що відповідає сьогоденню? Як трансформувати ці знання, щоб забезпечити якісну освіту учням? Саме впровадження інноваційних підходів у підвищенні кваліфікації вчителів у післядипломній педагогічній освіті, зокрема вчителів основ здоров'я, може впоратись з проблемою розвитку їх професійної компетентності відповідно до сучасних запитів освіти та суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці України – Л. Ващенко, І. Драч, Л. Даниленко, В. Маслов, А. Чміль досліджують умови інноваційного розвитку післядипломної педагогічної освіти; ці ж вчені, а також О. Лазоренко, О. Коваленко та інші у своїх наукових пошуках розкривають основні ідеї і положення позитивної освіти, як нової освітньої парадигми.

Формування професійної компетентності вчителя було предметом наукових досліджень Н. Кузьміної, Ю. Кулюткіна, М. Кухарєва, Ю. Львової, А. Маркової, Л. Мітіної, В. Сидоренка, В. Ягупова; а питаннями підвищення професійної компетентності вчителів основ здоров'я займалися науковці Т. Бойченко, Т. Воронцова, Л. Животовська, І. Конельська, С. Страшко та інші.

Інтерактивні технології та тренінгові форми роботи досліджували Т. Воронцова, О. Гречишкіна, О. Єльнікова, Л. Животовська, Г. Коберник, О. Коберник, М. Крайня, Л. Пироженко, О. Пометун, С. Страшко та ін., які обґрунтовують їх використання для посилення ефективності процесу навчання.

Метою даної статті є розкриття можливостей експрес-курсів підвищення кваліфікації для впровадження інноваційних технологій з метою розвитку професійної компетентності вчителів основ здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Бути готовим до навчання у дорослому віці, до набуття нових знань, вмінь, компетенцій – є суттєво важливим у розвитку особистості, адже це впливає на «конкурентоспроможність особистості, шанси на її працевлаштування, захист її соціальних прав і громадянських свобод» – зазначається на офіційному веб-сайті Європейської Комісії [11].

Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки серед основних завдань визначено завдання для післядипломної освіти: «Реалізація сучасних технологій професійного вдосконалення та підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів системи освіти відповідно до вимог інноваційного розвитку освіти».

Інновації в освіті – процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно іншого стану. Слово «інновація» має комплексне значення, оскільки складається з двох форм: власне ідеї та процесу її практичної реалізації [1, с. 338].

За Концепцією розвитку неперервної педагогічної освіти післядипломна педагогічна освіта здійснюється за багатоваріантними освітніми програмами та проектами з проблем педагогічної майстерності, інноваційних технологій та інтерактивних форм і методів навчання, інформаційних технологій, досягнень в теорії і практиці психології, педагогіки, методики навчання і виховання. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників є основною формою професійного вдосконалення [6, с.11].

Положенням про республіканський (Автономної Республіки Крим), обласні та Київський і Севастопольський міські інститути післядипломної педагогічної освіти визначено, що «інститут післядипломної педагогічної освіти здійснює наукову та методичну діяльність з метою поліпшення якості навчання і виховання слухачів, студентів, широкого впровадження в навчальний процес перспективних педагогічних і інформаційних технологій...».

Зміна ролі людини у сучасному світі, бачення ідеалу освіченості людини та висування нових вимог до якості людського капіталу відповідно до культурно-духовних, суспільно-економічних і технологічних трансформацій, а також чисельні виклики

глобального, європейського, національного, регіонального та місцевого рівнів вимагають постійного вдосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічних і педагогічних працівників [6, с. 2].

Доцільно організований навчальний процес з підвищення кваліфікації спеціалістів у галузі освіти повинен забезпечити взаємодію всіх своїх компонентів для реалізації основної місії – розвитку професійних (посадово-функціональних) компетентностей слухачів [2, с. 63].

Основні складові організації навчального процесу з підвищення кваліфікації за інноваційною моделлю запропоновані Л.М. Ващенко в «Концептуальних засадах організації навчального процесу з підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних та керівних кадрів освіти в умовах інноваційного розвитку інститутів післядипломної педагогічної освіти» [2]. Ними є: нормативно-регулююча, стратегічно-концептуальна, змістова, технологічна, діагностувальна, процесуальна складові.

Зробимо акцент на технологічну складову, цікаву нам у рамках даної статті. Ця складова «дозволяє через відповідні форми, методи навчання, оперативне вирішення адміністративних процедур реалізувати принципи андрагогіки, максимально «наблизити» навчання дорослих до їх вікових можливостей і професійних інтересів» [2, с. 66].

Серед форм проходження курсів підвищення кваліфікації, згідно Положення про організацію підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів у Сумському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти, для вчителів основ здоров'я визначено дві: очно-дистанційна та експрес-курси.

В умовах реформування вітчизняної освіти відбувається розширення сфери діяльності педагогічних працівників, набуття ними здатностей виконувати окремі завдання та обов'язки, які мають особливості, в межах спеціальності, тому виникла необхідність проведення **експрес-курсів**: проблемних, тематичних. Потреба в організації короткотривалих експрес-курсів (40 годин аудиторних занять) продиктована постійними змістовними, організаційними, технологічними, структурними змінами в освіті. Тривалість курсів – 1 тиждень. Навчання на таких курсах має на меті допомогти педагогам розширювати сферу власної педагогічної діяльності, швидко реагувати на зміни та нововведення. За підсумками навчання на експрес-курсах слухачі отримують сертифікати, що надають їм право викладати нові предмети в межах спеціальності, запроваджувати інноваційні освітні технології [7]. Для вчителів предмету «Основи здоров'я» сертифікат про проходження експрес-курсів – єдиний поки що документ, який дає право викладати предмет, оскільки фахівці з предмету, яких недавно

розпочали випускати педагогічні університети, ще у загальноосвітньому навчальному закладі відсутні.

Якщо експрес-курсами передбачена реалізація одного навчального модуля «Теорія та методика основ здоров'я», то очно-дистанційна форма підвищення кваліфікації реалізує також блок соціально-гуманітарних модулів, психологію та педагогічну інноватику, варіативну складову та блок заходів з організації та контролю. Ця форма навчання передбачена для вчителів основ здоров'я, які вже мають сертифікат про проходження експрес-курсів.

Регіональний проект «Впровадження новітніх форм в підвищення кваліфікації керівних та педагогічних кадрів Сумської області» передбачає тренінгову форму проведення експрес-курсів для вчителів основ здоров'я, коли основними у навчанні виступають інтерактивні методи.

Інтерактивні технології під час підвищення кваліфікації вчителів основ здоров'я є доцільними з огляду на специфіку предмету. Необхідність їх впровадження підтверджено законодавчо. Починаючи з 2005 року, року початку вивчення предмету «Основи здоров'я» в основній школі, інтерактивні технології використовуються в післядипломній освіті педагогів Сумської області як основні технології, так і основна складова змісту підвищення кваліфікації педагогів.

За умов сучасного стрімкого потоку інформації через традиційні засоби освіти дорослих та традиційні технології неможливо адаптувати тих, хто прагне до найсучасніших стандартів. Саме тому виникає потреба в активізації самопідготовки та консультуванні, де домінують інтерактивні технології в навчанні [3, с. 267].

Міністерство освіти і науки України [5] наголошує, що конкретним результатом навчання основам здоров'я є розвиток життєвих (психосоціальних) навичок учнів. За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, життєві навички – це здатність до адаптивної та позитивної поведінки, яка дає можливість індивідуумам ефективно вирішувати проблеми та долати повсякденні труднощі. Вони допомагають людям розв'язувати проблеми, критично та творчо мислити, приймати обґрунтоване рішення, конструктивно взаємодіяти з іншими людьми, співчувати, продуктивно організовувати своє життя, вести здоровий спосіб життя. Життєві навички людина застосовує у власній поведінці, спрямовує їх на інших, на зміну оточення задля того, щоб зробити його позитивним та безпечним для життя і здоров'я.

Освіта, яка базується на розвитку життєвих навичок – дістала назву ООЖН (освіта на основі життєвих навичок). Всеукраїнська спілка вчителів і тренерів з впровадження превентивних програм визначає ООЖН як метод освіти, який базується

на розвитку найважливіших навичок, необхідних для успішного та здорового життя. Цей метод допоможе стати самостійнішим та впевненішим у власних силах. ООЖН навчить виживати в екстремальних чи небезпечних для життя ситуаціях, навчить також бути толерантним, допоможе підібрати прийнятну професію, будувати гармонійні стосунки, знаходити правильний вихід із складних ситуацій, а також попереджувати та розв'язувати конфлікти.

Націлюючи на вимоги до викладання основ здоров'я, МОН України зазначає: «Освіта у галузі здоров'я на основі навичок є підходом, що передбачає використання різноманітного досвіду методик навчання та ставить за мету розвиток знань, формування ставлення та спеціальних навичок, необхідних для діяльності, спрямованої на створення та дотримання здорового способу життя. Програми формування життєвих навичок передбачають широке використання інтерактивних методів навчання. Знання та уміння є необхідною, але недостатньою умовою формування навичок. Наступним необхідним кроком у реалізації освіти на основі життєвих навичок є вироблення ставлення до набутих знань, розуміння їх життєвої необхідності» [5].

Розвиток тріади: **“знання → ставлення → навички”** визначає зміст навчання в галузі здоров'я на основі навичок. За таким алгоритмом інноваційного підходу до навчання основам здоров'я відбувається підготовка педагогів у процесі підвищення кваліфікації, а згодом – навчання педагогами учнів. Результатом такого навчання є розвиток життєвих (психосоціальних) навичок педагогів та учнів. А серед них – вміння прийняття рішень, вирішення проблем, творчого та критичного мислення, спілкування, самооцінки та почуття гідності, чинити опір тиску, міжособистісних стосунків, подолання емоцій та стресу, співчуття, відчуття громадянина.

Реалізація технологічної складової при підвищенні кваліфікації за інноваційними технологіями вимагає врахування специфіки освіти дорослих.

Андрагогіка – «вікова та педагогічна галузь психолого-педагогічних досліджень теоретичних і практичних проблем освіти і виховання дорослих людей» [1, с. 22].

«Головне в освіті дорослих, на наш погляд, не тільки творче, нестандартне, креативне мислення, а формування навичок, уміння перетворювати у дієздатні результати, передавати набуте багатство молодому поколінню, всебічно формувати та якісно готувати фахівців з науково обґрунтованою філософсько-світоглядною позицією, системно-комплексним мисленням та спроможністю до кардинальних дій у невизначених ситуаціях. Одним із основних завдань освіти дорослих (поряд з вихованням людини) – засвоєння певної суми знань, яка повинна бути, по-перше,

достатньою для забезпечення потреб сучасної економіки, по-друге – генерує уявлення про можливість стратегії сучасного розвитку і форми його виявлення...» [3, с. 268].

Навчання педагогів на курсах підвищення кваліфікації вчителів основ здоров'я з використанням інтерактивних форм роботи здійснюється з урахуванням принципів навчання дорослих. За С.А. Щенніковим, це: **принцип єдності трьох середовищ** – освітнього простору існування дорослих: *навчального* (навчання на курсах під керівництвом викладач); *професійного* (навчання поєднано з професійною діяльністю і забезпечене певними формами, засобами, освітніми технологіями); *соціального* – (формування нових цінностей життя і діяльності через комунікації).

Принцип відкритості освітнього простору – спрямування навчання на саморозвиток відповідно змінам освітніх потреб, орієнтація на індивідуальні здібності слухачів курсів, забезпечення комунікації між усіма суб'єктами освітньої системи.

Принцип синтезу трьох підходів до освіти – поєднання *андрагогічного* (врахування особливостей навчання дорослих, які поєднують навчання з професійною діяльністю), *особистісно-орієнтованого* (врахування закономірностей розвитку дорослих як особистостей) і *контекстного компонентів* (використання контексту освітнього процесу як умови перетворення навчальних знань у професійні підходи).

Принцип діяльності забезпечується впровадження змісту навчання відповідно основних видів діяльності вчителів основ здоров'я, особливостей їх професійних обов'язків, на основі рефлексії отриманих результатів.

Принцип безперервної підтримки навчання педагогів – на початку навчання, під час навчання, по його закінченню втілюється через консультування, інформування, оновлення навчальних матеріалів.

Принцип професійної мотивації забезпечується через отримання неперервного консультування, оновлення інформаційного забезпечення професійної діяльності, можливості кар'єрного зростання засобами участі у навчанні [10, с. 268-283].

Експрес-курси підвищення кваліфікації вчителів основ здоров'я – це п'ять щоденних 8-годинних занять-тренінгів з методики «Основ здоров'я».

Страшко С.В., Животовська Л.А. та інші дають наступне визначення тренінгу: «Тренінг – це організаційна форма навчально-виховної роботи, яка, спираючись на досвід і знання її учасників, забезпечує ефективне використання різних педагогічних методів, зокрема, активних, за рахунок створення позитивної емоційної атмосфери в групі, та спрямовується на отримання сформованих навичок і життєвих компетенцій» [8, с. 6].

Кожне тренінгове заняття – це цілісне заняття з використанням інтерактивних технологій, яке побудоване за певною структурою.

Розпочинається тренінг **вступною частиною**, що включає привітання, знайомство учасників, вироблення та обговорення правил групи, повідомлення очікувань від тренінгу, ознайомлення з його планом/завданнями.

В **основній частині** тренінгу виділяють теоретичний і практичний блоки. Проте цей поділ є досить умовним. Адже знання (як і вміння та навички) на тренінгу здобуваються в процесі виконання практичних завдань. Методи роботи із учасниками весь час змінюються й добиратися з різних стратегій навчання – прямого, непрямого, взаємодіючого (на досвіді) та самостійного. Інформаційні повідомлення викладача, міні-лекції, бесіди, презентації змінюються взаємонавчанням під час роботи в групах, парах. На тренінгу використовуються різні форми та прийоми навчальної діяльності: обговорення великою групою («спрямована дискусія»), розгляд та аналіз конкретних життєвих ситуацій, дебати, дискусії, виконання вправ у малих навчальних групах, рольові ігри, створення проектів та їх презентація, «мозковий штурм», «карусель», «ажурна пилка» тощо. Проводяться вправи на зняття втоми і стресу («руханки»).

Заклучна частина тренінгу охоплює: підбиття підсумків; отримання зворотного зв'язку за тематикою поточного тренінгу; релаксацію і процедури завершення тренінгу [9].

Професіоналізм викладача у проведенні інтерактивного чи тренінгового заняття – запорука його ефективності. Проводити таке заняття на курсах підвищення кваліфікації потрібно за певним алгоритмом:

- відбір навчального матеріалу та чітке планування тренінгу (етапи, завдання для роботи в групах та способи об'єднань у них, ролі учасників, можливі запитання та варіанти відповідей);
- формування очікуваних результатів під час оголошення і презентації теми, створення проблемної ситуації; справджування очікувань вкінці заняття;
- мотивації навчальної діяльності слухачів шляхом використання інтерактивних методів, метафор тощо;
- чітке володіння методикою інтерактивної вправи, забезпечення засвоєння навчального матеріалу у процесі її виконання, формулювання висновків, забезпечення обговорення;
- використання фізичних вправ для зняття м'язового і психологічного напруження;
- закріплення матеріалу із використанням проблемних запитань;

– рефлексія та осмислення результатів діяльності – робота в парах, групах, дискусії, складання схем, графіків тощо.

Від вмінь викладача-тренера, його кваліфікації багато в чому залежить успіх впровадження даних інноваційних технологій і подальша діяльність педагогів у навчанні дітей предмету «Основи здоров'я».

Вимоги до викладача-тренера з методики предмету «Основи здоров'я»:

- досконало володіти матеріалом програми курсів підвищення кваліфікації;
- постійно вдосконалювати свої знання та вміння;
- визначати потребу групи в навчанні, адаптувати матеріали навчання відповідно запитів педагогів та готовності їх з проблеми методики предмету «Основи здоров'я»;
- інформацію надавати з урахуванням суб'єктивного досвіду педагогів, забезпечувати постійний зворотний зв'язок для кращого засвоєння матеріалу;
- допомагати слухачам курсів підвищення кваліфікації у систематизації власних знань та набутті необхідних умінь і навичок, розкривати їх здібності;
- керуючи процесом тренінгу, забезпечувати підтримуюче навчання;
- позитивно ставитися до себе та інших;
- володіти навичками ефективної комунікації, роботи з аудиторією, керувати дискусією;
- володіти навичками вербальної та невербальної поведінки, ефективної самопрезентації, особливу увагу приділяти «мові тіла»;
- слухати та чути аудиторію;
- володіти здатністю викликати ентузіазм слухачів, викликати їх на позитивне мислення, активізувати на використання знань;
- відслідковувати групову динаміку;
- встановлювати довірливі стосунки з аудиторією, викликати довіру групи;
- використовувати та поєднувати різні методи та прийоми навчання (міні-лекції, дискусії, кейси, письмові вправи), інструменти навчання (відеосюжети, сучасні ділові ігри тощо), засоби навчання (навчальні джерела на паперових та електронних носіях, навчальні реквізити: фліпчарт, канцелярське обладнання тощо);
- використовувати оргтехніку (ПК, мультимедійний проектор, відео- та фотокамеру).

Організація навчального процесу з підвищення кваліфікації вчителів основ здоров'я має свої особливості. Вони полягають у специфіці самого навчального предмету, спрямованого на розвиток життєвих компетентностей особистості, її життєвих навичок. Організувати освіту на основі розвитку життєвих навичок – ООЖН – зможе лише педагог, який сам здобув цю освіту. Тобто, якщо він буде володіти професійною компетентністю організовувати інтерактивне навчання своїх учнів. Найефективніше розвиток цієї компетентності відбувається на цілісних експрес-курсах, розрахованих на реалізацію єдиної проблеми – засвоєння методики освіти на основі розвитку життєвих навичок при навчанні учнів основам здоров'я. Ефективність навчального процесу підтверджується емоційним піднесенням, відгуками слухачів курсів та вимагає подальшого експериментального дослідження.

Література:

1. Енциклопедія освіти : Акад. пед. наук України / [головний ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Інноваційна модель організації навчального процесу в інститутах післядипломної педагогічної освіти [Текст] : наук.-метод. посіб. / Л. М. Ващенко, А. І. Чміль, Т. В. Пустова, Л. А. Гасвська, І.І. Драч, Л.І Даниленко, Н.З. Софій, В.Ф. Паламарчук, Н.М. Гринивецька, В.І. Маслов ; [наук. ред. та передм. Л. М. Ващенко] ; НА ПНУ]. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 140 с. : ілюстр.
3. Коваленко О. Запити трансформаційних інновацій в освіті дорослих // Філософія освіти. – 2011. – № 1-2 (10). – С. 9-273.
4. Лазоренко О. Філософія освіти дорослих в контексті практичної парадигми позитивного навчання: європейський приклад для України // Філософія освіти. – 2011. – № 1-2 (10). – С.255-265.
5. Лист Міністерства освіти і науки України від 17.02.05 № 1/9-68 «Методичні рекомендації щодо вивчення навчальних дисциплін у 5-х класах у 2005/2006 навчальному році. Основи здоров'я» / 2005. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua>
6. 3.1-5_ Наказ МОН України від 14.08.2013 № 1176 «Про затвердження галузевої Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти» [Електронний ресурс] / 2013. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/img/zstored/files/nmon_1176_14082013.doc
7. Положення про організацію підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів у Сумському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти. – Суми, 2012. – 25 с.
8. Страшко С.В., Животовська Л.А., Гречишкіна О.Д., Міненко А.О., Савонова О.В., Гаврилюк В.О. Соціально-просвітницькі тренінги з формування мотивації до здорового способу життя та профілактик ВІЛ/СНІДу / За редакцією Страшко С.В. // Навчально-методичний посібник для викладачів валеології, основ медичних знань та безпеки життєдіяльності, вчителів основ здоров'я, студентів вищих педагогічних навчальних закладів. – 2-е вид., переробл. і допов. – Київ : Освіта України, 2006. – 260 с.
9. Успенська В. М. “Якісні вчителі” основ здоров'я – якісне навчальне заняття // Матеріали VII Международной научно-практической конференции «Инновационные технологии в образовании», 20-22 сентября 2010 г., г. Ялта. – Сборник статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2010. – С. 396-400.
10. Щенников С. А. Открытое образование. / С. А. Щенников. – М. : Наука, 2002. - 527 с.
11. Main policy initiatives and outputs in education and training since the year / 2000. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc1288_en.htm